

УДК: 376.1-056.264-053.4

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Яковенко А.О.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів в системі освіти важливого значення набуває проблема мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі.

Мовленнєва готовність дітей до школи як феномен лінгводидакти досліджувалась А.П.Іваненко, М.С.Вашуленко, А.М.Богуш, Л.О. Калмикова, які представляли її у наступних напрямках:

- усвідомлення мовлення дитиною (Д.Б. Ельконін, С.Н. Карпова, Л.Є. Журова, Ф.О. Сохін, та ін.);
- розвиток окремих мовленнєвих навичок: звуковимови, граматичної правильності, зв'язного мовлення, словника тощо (О.П. Аматыєва, А.Г. Арушанова, К.Л. Крутій, Г.П. Белякова, та ін.);
- готовність дітей до навчання грамоти (А.П. Іваненко, Л.Є. Журова, Н.П. Орланова, А.М. Богуш та ін.);
- мовленнєва готовність дітей до школи (М.С. Вашуленко, А.М. Богуш, Л.О. Кондрух, Л.О. Калмикова та ін.);
- визначення початкового змісту навчання мовлення у дошкільному закладі (О.С. Ушакова, Ф.О. Сохін, А.М. Богуш та ін.);

З акцентом на усвідомлення мовлення дитиною за даними досліджень Ф. А. Сохипа, при стихійному мовленнєвому розвитку лише небагато дітей досягають високого рівня мовленнєвої готовності до навчання в школі, тому потрібне спеціальне навчання, спрямоване на освоєння дитиною мови. Головне завдання такого навчання - формування мовленнєвих узагальнень і елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення. Доступність усвідомлення явищ мови і мови в дошкільному віці відмічають психологи, педагоги, лінгвісти (О. І. Гвоздев, Д.І.Богоявленский, Д. Б. Эльконин, С. Ф. Жуков, С. І. Карпова, Л. Е. Журова, О. О. Леонтьев та ін.)

Сучасні дидактик Л.О. Пеньєвська, О. П. Усова, Є. І. Радіна, З. П. Плохій, Ф. О. Сохін, О.Л. Кононко щодо розвитку окремих мовленнєвих навичок особливу увагу надавали формуванню звукової структури мовлення, збагаченню й активізації словника, вдосконаленню граматичної правильності мовлення, формуванню зв'язного мовлення, вихованню інтересу до художнього слова, підготовці до навчання грамоти. Вище вказані автори стверджують, що діти, що пройшли спеціальну підготовку в дитячому саду, до моменту вступу до школи усвідомлюють звукову сторону слова, в змозі провести його звуковий розбір: чують кожен звук мовлення, не змішують з іншими звуками, опановують їх вимову. На рівень мовленнєвого розвитку впливає міра оволодіння дітьми граматичною будовою мови: уміння правильно будувати пропозиції різної конструкції, погоджувати слова в роді, числі, відмінку, правильно вживати невідмінювані іменники, підбирати потрібні суфікси при словотворенні.

Напрямки мовленнєва готовність дітей до школи та готовність дітей до навчання грамоти перекликаються між собою у змісті. Автори визначають, що мовленнєва готовність дітей до школи включає готовність дітей до навчання грамоти. Щодо досліджень мовленнєвої готовності у галузі педагогіки, А. М. Богуш в її зміст включає: знання про навколишню дійсність; змістову сторону мовлення; рівень розвитку мовленнєвих навичок (достатній словник, правильна звуковимова, граматична правильність мовлення, діалогічне й монологічне мовлення); високу мовленнєву активність дітей; якість мовленнєвих відповідей; оволодіння елементарними оцінно-контрольними діями у сфері мовленнєвої діяльності, готовність до навчання грамоти [2, с.216].

Вчені Л.О. Кондрух, Л.О. Калмикова пов'язують мовленнєву готовність дітей до школи з формуванням у них комунікативно-мовленнєвих навичок. Л.О. Кондрух розроблено практично-орієнтований психолого-педагогічний курс для формування комунікативної готовності старших дошкільників до навчання у школі [4, с. 3], [3, с. 200].

Таким чином йдеться про структурну організацію мовленнєвої готовності та умов забезпечення її сформованості. Підсумовуючи вище зазначене, треба відмітити, що лінгводидакти та педагоги розглядають проблему вивчення мовленнєвої готовності дитини як засвоєння дитиною всіх ланок мовлення (граматики, лексики, фонетики), як сукупність комунікативно-мовленнєвих навичок дитини, як мовленнєвий розвиток в цілому.

Щодо визначення початкового змісту навчання мовлення у дошкільному закладі аналіз методичної, спеціальної літератури, навчально-виховних програм дошкільних загальноосвітніх закладів («Дитина», «Я у світі», Базовий компонент дошкільної освіти, «Зернятко», «Малятко», «Дитина від 2 до 7 років») показав, що мовленнєву готовність до навчання у школі традиційно пов'язують з оволодінням системою мовних одиниць; мовленнєва готовність до навчання у школі часто обмежується готовністю до оволодіння грамотою (читанням та письмом), збільшенням лексичного запасу дитини. Але сьогодні залишається не чітко визначеним базові

процеси (психологічні процеси, які є підґрунтям для формування мовленнєвої готовності. Вищеперераховані програми не включають логопедичної роботи у навчально-виховному процесі. Всі розділи, які стосуються мовленнєвого розвитку дитини (виховання звукової культури мовлення, розвиток словника, формування граматичної правильності мовлення, розвиток зв'язного мовлення, формування елементарного усвідомлення явищ мови та мовлення, навчання читання та грамоти), запропоновані як допомога та орієнтири у розробці занять для педагогів (вихователів).

Змістовий аналіз вищеназаних програм доводить направленість не стільки на оволодіння дитиною навичками практичного життя, скільки на підготовку дитини до школи, оскільки підвищилися вимоги вступу до школи (вступ до школи з 6 років); розвитку дитини та вихованню надається набагато менше уваги, ніж організації учбового процесу. Представлені програми є методичною допомогою педагогу і орієнтовані на нього. Метою будь-якої діючої програми є забезпечення педагогом готовності дитини до школи. Керуючись змістом програм, всіма видами готовності займається педагог і зовсім не йдеться про супровід психолога та логопеда. Наш вторинний аналіз співпадає з висновками представленими в комплексних дослідженнях стану дошкільної освіти, які були проведені Європейською дослідницькою асоціацією (ERA). Моніторингове дослідження ІТСО на 2013 рік показало, що 70% опитуваних педагогів, батьків, вчителів початкових класів головною метою дошкільного навчального закладу вважають – викликати у дитини інтерес до навчання, 63 % - розвинути логічне мислення дитини, 59% - викликати позитивне відношення до школи. І лише 51 % опитуваних вважають головною метою дошкільного закладу формувати комунікативні здібності у дитини [8].

Методологічною основою сучасної підготовки дітей до школи є положення вище зазначених державних документів. В Україні зміст державні стандарти якості розвитку, виховання і навчання дитини перших 6-ти років визначає Базовий компонент дошкільної освіти. Мовленнєвий розвиток згідно вимог Базового компоненту відповідає активній позиції дитини у процесі опанування мови та мовлення. Даний державний документ спрямований на психологічний розвиток дитини і є змістовим орієнтиром для педагогів. Враховуючи тривожні статистичні дані логопедичних досліджень останніх років щодо збільшення кількості дітей, які йдуть до школи з тими чи іншими мовленнєвими порушеннями (70 - 80%) [5, с. 13], актуальним залишається питання включення логопедичної допомоги (діагностики, корекції, просвітницької діяльності, пропедевтики) як розділу до названого державного документу. В Базовому компоненті лише «зведено норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6 (7) років; сумарний кінцевий показник, набутих дитиною компетенцій перед її вступом до школи» [1, с. 10].

Готовність дитини до школи згідно Базового компоненту дошкільної освіти має відповідати вимогам та критеріям оцінки дошкільної зрілості дитини. Така готовність передбачає фізичний, емоційний, пізнавальний і особистісний розвиток дитини, готовність до взаємодії з довколишнім світом, розвиток специфічних видів діяльності дошкільників, які є фундаментальними для дошкільного дитинства та визначають і забезпечують адаптацію дитини до нового соціального статусу – школяра. Щодо мовленнєвої готовності, то у Базовому компоненті відсутній даний термін, його замінюють освітня лінія «Мовлення дитини». Вона включає в себе наступні напрямки звукову культуру мовлення, фонетичну компетенцію, словникову роботу, лексичну компетенцію, граматичну правильність мовлення, граматичну компетенцію, зв'язне мовлення та діалогічне мовлення, діалогічну компетенцію, монологічне мовлення, монологічну, мовленнєву та комунікативну компетенцію. Засвоєння саме даної освітньої лінії визначає мовленнєву готовність дитини до навчання у школі згідно вимог Базового компоненту дошкільної освіти. Не зважаючи на змістовність даної освітньої лінії, вона не передбачає формування у дитини психологічних процесів та саморегуляції, які є підґрунтям для розвитку мовленнєвої готовності [1, с. 15].

Таким чином слід зазначити, що більшість дослідників вказують на складну структуру мовленнєвої готовності та її багатокомпонентність. В основному йдеться про такі складові, як звуковимова, граматична та лексична ланки, зв'язне мовлення. Враховуючи вищесказане стає зрозумілим наявність багатьох наукових підходів і виникає необхідність у розмежуванні таких наукових термінів як «мовленнєва готовність» та «мовленнєва підготовка» дітей до навчання у школі. Представники наукової школи А.М. Богуш виокремлюють поняття: мовленнєва підготовка (Л.О.Калмикова, Л.О. Пеньєвська та ін.) і мовленнєва готовність (М.С. Вашуленко, Л.Б. Дейниченко, А.П.Іваненко, Н.П.Орланова та ін.) дітей до навчання у школі.

Поняття «мовленнєва підготовка» використовується у двох значеннях: 1) загальна мовленнєва підготовка – розвиток навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мови для мислення, спілкування [2, с.150]; 2) спеціальна мовна (мовленнєва) підготовка – пропедевтика вивчення мови, початкове усвідомлення її знакової системи, формування основ спеціальних умінь у галузі читання, письма, аналіз мовних явищ [3, с. 300], [7, с. 28].

Під мовленнєвою готовністю дітей до школи вчені (А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, В.В. Гербова, Л.Б. Дейниченко, А.П. Іваненко, Н.П. Орланова) розуміють сформованість навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мови для мислення, спілкування; усвідомлення знакової системи мови, спеціальні вміння в

галузі читання, письма, вміння аналізувати мовні явища.

Таким чином, мовленнєва підготовка дітей до школи передбачає оволодіння практичними мовленнєвими навичками, вдосконалення комунікативних форм і функцій мовлення, формування його усвідомлення. Вона охоплює весь період перебування дітей у дошкільному навчальному закладі і визначається програмами з розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови. Мовленнєва підготовка — це змістовий аспект навчання рідної мови. В свою чергу поняття «мовленнєва готовність» включаю в себе цілісну систему властивостей і якостей, які повинен придбати дошкільник у своєму фізичному, розумовому й естетичному розвитку.

Грунтовний теоретичний аналіз проблеми мовленнєвої готовності дітей з нормальним мовленнєвим розвитком показав, що вона є достатньо дослідженою в лінгводидактичному аспекті і недостатньо вивченою в аспекті логопсихологічному. З огляду на збільшення кількості дітей з порушеннями мовлення, які йдуть до школи та підвищення вимог до вступу у школу, ми вважаємо доцільним більш глибоко вивчити феномен мовленнєвої готовності з логопсихологічного боку, враховуючи сучасні дослідження психології, нейропсихології, психолінгвістики, нейролінгвістики, логопатології.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видавництво, 2012. — 26 с. **2. Богуш А.М.**, Шиліна Н.Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. - Одеса: ПНЦ АПН України, 2003.— 335с. **3. Калмикова Л.О.** Психологія формування мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку [монографія] / Лариса Олександрівна Калмикова. — К.: Фенікс, 2008. — 497 с. **4. Кондрух Л.А.** Формирование у детей старшего дошкольного возраста коммуникативной готовности к обучению в школе : автореф. ... канд. пед. наук / Л.А.Кондрух ; Магнитогор. гос. пед. ун-т. — Магнитогорск : МГПИ, 1999. — 20 с. **5. Конопляста С.Ю.** Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією: Автореф. дис. д. пед. наук. — К., 2010. — 46 с. **6. Сохин Ф.А.** Психолого-педагогические основы развития речи дошкольников. — М, 2002. — 187 с. **7. Шеремет М.К.,** Пахомова Н.Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання у школі: Навчально-методичний посібник. — К, 2009. — 137 с. **8. <http://eura.org.ua/>**

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity/ Naukovyi kerivnyk: A. M. Bohush, diisnyi chlen NAPN Ukrainy, prof, d-r ped. nauk; Avt. kol-v: Bohush A. M., Bielienka H. V., Bohinich O. L., Havrysh N. V., Dolyinna O. P., Ilchenko T. S., Kovalenko O. V., Lysenko H. M., Mashovets M. A., Nyzkovska O. V., Panasiuk T. V., Pirozhenko T. O., Ponimanska T. I., Sidielnikova O. D., Shevchuk A. S., Yakymenko L. Iu. — K.: Vydavnytstvo, 2012. — 26 s. **2. Bohush A.M.**, Shylina N.Ie. Movlennieva hotovnist starshykh doshkilnykiv do navchannia u shkoli. - Odesa: PNTs APN Ukrainy, 2003.— 335s. **3. Kalmykova L.O.** Psykholohiia formuvannia movlennievoi diialnosti ditei doshkilnoho viku [monohrafiia] / Larysa Oleksandrivna Kalmykova. — K.: Feniks, 2008. — 497 s. **4. Kondrux L.A.** Formirovanye u detei starsheho doshkolnoho vozrasta kommunykativnoi hotovnosti k obucheniyu v shkole : avtoref. ... kand. ped. nauk / L.A.Kondrux ; Mahnytohor. hos. ped. un-t. — Mahnytohorsk : MHPY, 1999. — 20 s. **5. Konopliasta S.Iu.** Psykholoho-pedahohichni osnovy kompleksnoi korektsii movlennievoho rozvytku ditei z rynolaliiieu: Avtoref. dys. d. ped. nauk. — K., 2010. — 46 s. **6. Sokhyn F.A.** Psykholoho-pedahohycheskye osnovy razvytyia rechy doshkolnykov. — M, 2002. — 187 s. **7. Sheremet M.K.,** Pakhomova N.H. Formuvannia movlennievoi hotovnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z dzyartriiieu do navchannia u shkoli: Navchalno-metodychnoi posibnyk. — K, 2009. — 137 s. **8. <http://eura.org.ua/>**

Яковенко А.О. Загальнодидактичні аспекти дослідження мовленнєвої готовності до навчання у школі старших дошкільників

У статті розглядається проблема мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі як феномен лінгводидактики. Здійснено аналіз загальнодидактичних напрямків мовленнєвої готовності. Проаналізовано діючі навчально-виховні програми, державний документ, який визначає зміст і державні стандарти якості розвитку, виховання і навчання дитини перших 6 років в Україні (Базовий компонент дошкільної освіти). Зазначено, що вищевказані програми та документи є методичним орієнтиром для педагога. Враховуючи статистичні дані логопедичних досліджень останніх років щодо збільшення кількості дітей, які йдуть до школи з тими чи іншими мовленнєвими порушеннями, актуальним залишається питання включення логопедичної допомоги (діагностики, корекції, просвітницької діяльності, пропедевтики) як розділу до названого державного документу. Представлені комплексні дослідження стану дошкільної освіти Європейської дослідницької асоціації (ERA) на 2013 рік. Обґрунтовано необхідність у розрізненні термінів «мовленнєва готовність» та «мовленнєва підготовка» дітей до навчання у школі. Представлені основні визначення вищезазначених термінів з різних наукових шкіл, та розмежування у їх використанні. Визначені парадигми вивчення мовленнєвої готовності з логопсихологічного напрямку, враховуючи сучасні дослідження психології, нейропсихології, психолінгвістики, нейролінгвістики, логопатології.

Ключові слова: мовленнєва готовність, дидактичні аспекти, функції мовлення, корекційно-розвивальне навчання, лінгводидактика.

Яковенко А.А. Общедидактические аспекты исследования речевой готовности к обучению в школе старших дошкольников

В статье рассматривается проблема речевой готовности детей к обучению в школе как феномен лингводидактики. Осуществлен анализ общедидактических направлений речевой готовности. Проанализированы действующие учебно-

воспитательные программы, государственный документ, который определяет содержание и государственные стандарты качества развития, воспитания и обучения ребенка первые 6 лет в Украине (Базовый компонент дошкольного образования). Отмечено, что вышеуказанные программы и документы являются методическим ориентиром для педагога. Учитывая статистические данные логопедических исследований последних лет относительно увеличения количества детей, которые идут в школу с теми или другими речевыми нарушениями, актуальным остается вопрос включения логопедической помощи (диагностики, коррекции, просветительской деятельности, пропедевтики) как раздела к названному государственному документу. Представленные комплексные исследования состояния дошкольного образования Европейской исследовательской ассоциации (ERA) на 2013 год. Обосновано необходимость в различении терминов "речевая готовность" и "речевая подготовка" детей к учебе в школе. Представлены основные определения вышеупомянутых терминов из разных научных школ, и разграничения в их использовании. Определены парадигмы изучения речевой готовности из логопсихологического направления, учитывая современные исследования психологии, нейропсихологии, психолингвистики, нейролингвистики, логопатологии.

Ключевые слова: речевая готовность, дидактические аспекты, функции речи, коррекционно-развивающего обучения, лингводидактика.

Iakovenko A.O. All-didactic aspects of research of vocal readiness to ducating at school of the senior preschool children

The article considers the problem of speech readiness of children to school as a phenomenon of linguistic didactics. The analysis of the all-didactic directions of speech ready. Analyzed the existing educational programs, the state document that defines the content and state standards of quality development and education of a child of the first 6 years in Ukraine (the Basic component of preschool education). Noted that the above programs and documents are methodological guide for the teacher. Given the statistics speech therapy studies in recent years to increase the number of children that go to school with those or other speech problems, the question remains relevant to the inclusion of speech therapy services (diagnostics, correction, educational activities, propaedeutics) as section to the named state document. Presenting a comprehensive study of the status of preschool education European research Association (ERA) in 2013. The necessity in distinguishing between the terms «speech readiness» and «speech training children for school. Presents basic definitions of the above terms of different scientific schools, and the differences in their use. Certain paradigm study of speech ready with logopsikhology direction, given the current study psychology, neuropsychology, psycholinguistics, neirolinguistics, logopathology.

Keywords: speech readiness, didactics aspects , function of speech, korection-developing teaching, linguodidactics.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2013 р.

Статтю прийнято до друку 10.11. 2013 р.

Рецензент: д.п.н., проф.Конопляста С.Ю.